

ภาคผนวก 1

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์สำหรับการวิจัย

เรื่อง

บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 3 ตอน
 - ตอนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อมของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
 - ตอนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับระดับบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ
 - ด้านการเมืองการปกครอง
 - ด้านเศรษฐกิจ
 - ด้านสังคม
 - ตอนที่ 3 เป็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่นของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหา
2. กรุณาตอบคำถามทุกข้อ
3. ข้อมูลที่ได้รับจากการตอบแบบสัมภาษณ์ จะใช้สำหรับการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านเป็นอย่างสูงในความกรุณาร่วมมือตอบแบบสัมภาษณ์

นายเจ๊ะมุหามัดสัน เจ๊ะอูมา

นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

แบบสัมภาษณ์สำหรับการวิจัย

เรื่อง

บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ หน้าข้อที่ตรงกับข้อมูลของท่าน

1. อายุ

() 25 – 40 ปี

() 41 – 60 ปี

() 61 ปีขึ้นไป

2. การศึกษาภาคสามัญ

() ประถมศึกษา

() มัธยมศึกษา / ประกาศนียบัตรวิชาชีพ

() ปริญญาตรีหรือสูงกว่า

() อื่น ๆ

3. การศึกษาภาคศาสนา

() อิสลามตอนต้น (อิบติดาอีย์)

() อิสลามตอนกลาง (มุตาวาสิตะห์)

() อิสลามตอนปลาย (ซานาเวีย)

() ปริญญาตรี (กุลลียะห์)

() สูงกว่าปริญญาตรี

() อื่น ๆ

4. ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง

() ไม่เกิน 10 ปี

() มากกว่า 10 ปี

5. การดำรงตำแหน่งอื่นในชุมชน

() ได้ดำรงตำแหน่งอื่นๆ อีกในชุมชน (ระบุ.....)

() ไม่ได้ดำรงตำแหน่งอื่นใดอีกในชุมชน

6. ลักษณะของชุมชนที่ดำรงตำแหน่งอยู่

() แบบชุมชนเมือง (เขตเทศบาล)

() แบบชุมชนชนบท (นอกเขตเทศบาล)

7. ลักษณะของสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ดำรงตำแหน่งอยู่

() มีการผสมผสานระหว่างศาสนาอิสลามกับศาสนาอื่นๆ

() นับถือศาสนาอิสลามเพียงศาสนาเดียว

ตอนที่ 2 ในฐานะที่ท่านมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น ท่านได้มีการกระทำบทบาทดังต่อไปนี้อยู่ในระดับใด กำหนดรายละเอียดของระดับคะแนนดังนี้

- 5 หมายถึงปฏิบัติตามข้อความที่ถามทุกครั้งโดยไม่มีเงื่อนไข
- 4 หมายถึงปฏิบัติตามข้อความที่ถามทุกครั้งโดยมีเงื่อนไข
- 3 หมายถึงปฏิบัติตามข้อความที่ถามพอสมควร
- 2 หมายถึงปฏิบัติตามข้อความที่ถามเพียงเล็กน้อย
- 1 หมายถึงปฏิบัติตามข้อความที่ถามน้อยมากหรือไม่มีเลย

บทบาท	ระดับบทบาท				
	1	2	3	4	5
บทบาทด้านการเมืองการปกครอง					
8. ท่านเป็นผู้แนะนำชักจูงให้ประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งทุกระดับ					
9. ท่านเป็นกรรมการหรือที่ปรึกษาในการดำเนินการเลือกตั้งทุกระดับ					
10. ท่านเป็นผู้แนะนำประชาชนให้รู้จักเลือกบุคคลที่เหมาะสม เพื่อเข้าไปเป็นตัวแทนในการเลือกตั้งทุกระดับ					
11. ท่านได้สนับสนุนการทำงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. เทศบาล					
12. ท่านได้แนะนำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในรูปคณะกรรมการ					
13. ท่านได้ชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของรัฐที่พึงมีต่อประชาชน เช่น การเก็บภาษีอากร					
14. ท่านได้แนะนำให้ประชาชนให้ความร่วมมือกับทางราชการ เช่น การสำรวจสำมะโนครัว การเสียภาษี การคัดเลือกทหาร					
15. ท่านทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยเมื่อมีข้อพิพาทระหว่างประชาชน					
16. ท่านได้ออกเยี่ยมเยียนประชาชนเพื่อสอบถามปัญหาและความต้องการของประชาชน					
17. ท่านให้ความช่วยเหลือการปฏิบัติหน้าที่แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาปฏิบัติงานในท้องถิ่น					

บทบาท	ระดับบทบาท				
	1	2	3	4	5
บทบาทด้านเศรษฐกิจ					
18. ท่านได้จัดตั้งกองทุนซากาตของมัสยิดเพื่อสงเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น					
19. ท่านแนะนำประชาชนให้เห็นความสำคัญในการเพิ่มพูนความรู้และทักษะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่างๆ					
20. ท่านเป็นกรรมการหรือที่ปรึกษาหรือมีส่วนร่วมกับทางราชการในการฝึกอบรมวิชาชีพแก่ประชาชนในท้องถิ่น					
21. ท่านแนะนำประชาชนให้รู้จักการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด					
22. ท่านแนะนำและสร้างความเข้าใจกับประชาชนในการปรับเปลี่ยนวิธีการประกอบอาชีพ เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น เช่น การเปลี่ยนจากพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเป็นพันธุ์ผสม					
23. ท่านแนะนำประชาชนให้รวมกลุ่มอาชีพต่างๆ ในท้องถิ่น					
24. ท่านเป็นประธาน กรรมการ หรือที่ปรึกษาของกลุ่มอาชีพต่างๆ ในท้องถิ่น					
25. ท่านสนับสนุนให้มีการจัดตั้งตลาดกลางเพื่อขายสินค้าในท้องถิ่น					
26. ท่านได้รณรงค์ให้ประชาชนร่วมกันประหยัด เช่น การนำเสนอในบทความอะฮ์วันศุกร์					
27. ท่านสนับสนุนให้ประชาชนออมทรัพย์ตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น การฝากเงินกับธนาคารหรือสหกรณ์อิสลาม					
บทบาทด้านสังคม					
28. ท่านได้จัดการเรียนการสอนศาสนาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น					
29. ท่านเป็นกรรมการหรือที่ปรึกษาของสถานศึกษาในท้องถิ่น					
30. ท่านส่งเสริมให้เยาวชนได้เรียนต่อทั้งภาคสามัญและศาสนา					
31. ท่านได้จัดให้มัสยิดเป็นห้องสมุดของชุมชน					

บทบาท	ระดับบทบาท				
	1	2	3	4	5
32. ท่านแนะนำประชาชนให้เห็นความสำคัญของการอ่าน เขียน และการพูดภาษาไทย สำหรับสื่อความหมายในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป					
33. ท่านได้จัดตั้งศูนย์บริการสาธารณสุขขั้นต้นภายในมัสยิดเพื่อบริการประชาชนในชุมชน					
34. ท่านได้รณรงค์ประชาชนให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การสร้างส้วม การกำจัดขยะ การทำความสะอาดบ้านเรือน					
35. ท่านได้สอดส่องดูแลไม่ให้เยาวชนยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด					
36. ท่านแนะนำประชาชนให้รู้จักป้องกันและรักษาสุขภาพของตนเอง					
37. ท่านแนะนำประชาชนให้เห็นความสำคัญของการใช้บริการจากสถานพยาบาลของรัฐในท้องถิ่น					
38. ท่านได้จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในท้องถิ่น เช่น การถือศีลอดร่วมกัน การจัดงานเมาลิด					
39. ท่านเป็นที่ปรึกษาแก่ประชาชนในเรื่องต่างๆ เช่น การแบ่งมรดก การหย่าร้าง					
40. ท่านจัดให้มีคณะกรรมการพิจารณาและชี้แจงข้อสงสัยแก่ประชาชนในกิจกรรมทางศาสนาที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของหลักศาสนาอิสลามอันถูกต้อง					
41. ท่านได้แนะนำประชาชนให้รู้จักดูแลรักษาและถนอมสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์					
42. ท่านแนะนำให้ประชาชนได้จัดระบบเพื่อความเป็นระเบียบในท้องถิ่น เช่น การจัดระบบจราจรในท้องถิ่น การติดป้ายเลขที่บ้านทุกครัวเรือน					

ตอนที่ 3 ให้ท่านพิจารณาว่าท่านมีปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่นหรือไม่ ถ้ามีโปรดให้ข้อมูลเพิ่มเติมพร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขด้วย

43. ในการทำหน้าที่ตามบทบาทการพัฒนาท้องถิ่นของท่าน มีปัญหาและอุปสรรคหรือไม่ (โปรดกาเครื่องหมาย ✓ หน้าข้อความที่ท่านต้องการ)

() ไม่มี (จบการตอบแบบสอบถาม)

() มี (โปรดตอบคำถามข้อ 44)

44. จากข้อ 43. ท่านมีปัญหาและอุปสรรค ท่านคิดว่าเป็นปัญหาด้านใดบ้าง

() ปัญหาด้านตัวบุคคล (ตัวท่านเอง) (หากตอบข้อนี้โปรดตอบข้อ 45)

() ปัญหาด้านประชาชน (หากตอบข้อนี้โปรดตอบข้อ 46)

() ปัญหาด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (หากตอบข้อนี้โปรดตอบข้อ 47)

45. จากข้อ 44. ปัญหาด้านตัวบุคคล (ตัวท่านเอง) โปรดระบุ

ปัญหาและอุปสรรค.....

.....

.....

แนวทางแก้ไข.....

.....

.....

.....

46. จากข้อ 44. ปัญหาด้านประชาชน โปรดระบุ

ปัญหาและอุปสรรค.....

.....

.....

แนวทางแก้ไข.....

.....

.....

47. จากข้อ 44. ปัญหาด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โปรดระบุ

ปัญหาและอุปสรรค.....

.....

.....

.....

แนวทางแก้ไข.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก 2
แบบฟอร์มไปของจังหวัดขอนแก่น

ขอขอบคุณที่กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์

ภาคผนวก 2

สภาพทั่วไปของจังหวัดชายแดนภาคใต้

สภาพทั่วไปของจังหวัดชายแดนภาคใต้

โครงสร้างทางสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้

1. ชุมชนดั้งเดิม

โดยเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ลักษณะชุมชนของภาคใต้ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ คือ

ลักษณะที่หนึ่ง ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในที่สูง และพื้นที่เขา ควน

ลักษณะที่สอง ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในที่ราบ และลุ่มแม่น้ำ

ลักษณะที่สาม ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในที่ราบ และริมฝั่งทะเล

เดิมชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำ เรียกชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในที่ราบสูง เขา ควน ว่าพวกเหนือหรือพวกบกหรือพวกเขา และเรียกชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่ราบริมฝั่งทะเลว่าพวกเล ในช่วงระยะเวลาต่อมาชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำส่วนใหญ่พัฒนาเป็นศูนย์กลาง คือเมือง ก่อนชุมชน เขา ควน และหรือชุมชนริมฝั่งทะเล

ชุมชนดั้งเดิมของภาคใต้เป็นชุมชนกสิกรรม เช่นเดียวกับชุมชนดั้งเดิมภาคอื่นๆ ของสังคมไทย ลักษณะทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชน 3 ลักษณะดังกล่าว ถูกกำหนดโดยสภาพทางภูมิศาสตร์เช่นกัน กล่าวคือ ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำผลิตธัญญาพืช คือข้าวเจ้าเป็นหลัก ชุมชนชาวเขา ควน ผลิตพืช คือพืชไร่ และพืชสวน เป็นหลัก ชุมชนริมฝั่งทะเลผลิตอาหารทะเลเป็นหลัก หากชุมชนใดผลิตเหลือกินเหลือใช้ก็แลกเปลี่ยนกันโดยตรง ไม่มีระบบตลาดเช่นปัจจุบัน ลักษณะชุมชนที่ราบลุ่มน้ำจึงได้เปรียบชุมชนอื่นๆ เพราะผลผลิตของตน คือข้าวเจ้า สามารถเก็บกักตุนไว้ได้นานกว่าผลผลิตของชุมชนชาวเขา ควน และชุมชนริมฝั่งทะเล อีกทั้งผลผลิตนั้นยังเป็นปัจจัยยังชีพ หลักของชุมชนทั้ง 3 กลุ่มด้วย เป็นผลให้ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำเติบโต และมีความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมสูงกว่า 2 ชุมชนดังกล่าว

การเป็นจุดผ่านทางวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ทำให้สังคมวัฒนธรรมจนมีลักษณะจำเพาะของคนในส่วนที่เป็นโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์ ซึ่งส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ พุทธ และความเชื่อต่ออำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ส่วนโลกทัศน์และชีวิตทัศน์แบบอิสลาม เริ่มแผ่ขยายเข้ามาภายหลังและดำรงอยู่ในพื้นที่จำเพาะ

ลักษณะจำเพาะของภาคใต้ที่ปรากฏในชุมชนดั้งเดิม ไม่ว่าเรื่องโลกทัศน์หรือชีวิตทัศน์มักพบว่า ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำมีความเข้มข้นน้อยกว่าในพื้นที่ชุมชนอีก 2 ลักษณะ แต่กล่าวโดยส่วนรวมแล้ว ชุมชนภาคใต้มีลักษณะพึงพิงตนเองได้สูง มีคุณภาพของชีวิตกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติรอบตัว ใช้สิ่งเหนือธรรมชาติบางส่วนมาควบคุมบรรทัดฐานของสังคม รักอิสระ ชีวิตเรียบง่าย

ง่าย นิยมคนจริง เครื่องครัดเรื่องจริยธรรมทางเพศ รักศักดิ์ศรี พิทักษ์เพื่อนพ้องและเครือญาติ รักและผูกพันกับถิ่นกำเนิด ฯลฯ ลักษณะครอบครัว เป็นครอบครัวขยายระบบเครือญาติผูกพันกันเหนียวแน่น ดังจะเห็นได้จากการแนะนำบุคคลต้องบอกถึง ปู่ย่า ตายาย ด้วย ซึ่งเป็นการลำดับความเป็นมาในครอบครัวอย่างชัดเจนนั่นเอง

ลักษณะจำเพาะดังกล่าว ได้ถูกเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม จากอดีตปัจจุบันที่เห็นได้ชัดเจนในชุมชน 2 ชุมชน คือ ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำและชุมชนเขาควน กล่าวคือ

ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำ ชีวิตโดยทั่วไปเรียบง่าย มีการละเล่นรื่นเริง ผูกพันกับพุทธศาสนา ในแง่การสร้างคุณภาพทางจิตใจสูง ในหมู่บ้านจะควบคุมบรรทัดฐานกันเอง ทั้งในแง่อารยธรรมระบบเครือญาติ มีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา สาธารณสุข และการบ่มเพาะทางจริยธรรม หัวหน้าชุมชนที่ได้รับการยอมรับ มีคุณธรรมสูง มีภาพของการพึ่งพาตนเอง ในแง่การทำมาหากินอย่างเป็นรูปธรรม การผลิตอยู่ในลักษณะการพึ่งพิงตนเองได้ หรือพึ่งพิงกันในหมู่บ้านหรือชุมชนเป็นหลัก ไม่มีระบบตลาด การผลิต (ทำนา) ใช้แรงงานของตนเองและเพื่อนบ้าน ต้นทุนการผลิตที่ใช้เงินซื้อไม่มี ทุกสิ่งทุกอย่างอิงธรรมชาติทั้งสิ้น จากอดีตปัจจุบัน รูปแบบการผลิตได้เปลี่ยนแปลงมากจากการทำมาหากิน จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว มีความสุขกับสิ่งที่ตนผลิตได้ ในชุมชนเริ่มต้องซื้อทุกอย่างจากชุมชนเมือง ระบบตลาดเข้ามามีบทบาทสำคัญในการผลิตและบริโภค การผลิตมุ่งอยู่กับการขาย หาเงินเพื่อซื้อความสัมพันธ์ตามรูปแบบดั้งเดิมระหว่างคนในหมู่บ้านลดน้อยลง มิตรภาพถูกแลกด้วยผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ลือบันเทิงหรือสื่อสารของชาวบ้านที่ผลิตสร้างขึ้นเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นการเล่นหรือมหรสพต่างๆ ล้วนต้องซื้อจากสื่อมวลชนสมัยใหม่ในรูปแบบวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และนิตยสารทั้งสิ้น กระนั้นก็ตาม โลกทัศน์และชีวิตทัศน์หลักของคนในชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำยังคงอยู่ และมีได้เสื่อมสภาพโดยสิ้นเชิงแต่ประการใด

ชุมชนเขาควน ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนห่างกัน แต่ก็ยังมีลักษณะพึ่งพิงปกป้องกันเองสูง มีวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำ รับเอาอิทธิพลโลกทัศน์และชีวิตทัศน์แบบพุทธและพราหมณ์ปนผีसानางไม้ ซึ่งล้วนแต่เอื้อให้ชีวิตชุมชนชาวเขาควน มีคุณภาพกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นคนสมถะ มัคน้อย สันโดษ และยึดมั่นในจริยธรรมแห่งศาสนา ทำมาหากินด้วยการทำไร่สวน และหาของป่าเลี้ยงชีพ เมื่อ 80 ปีที่ผ่านมาการเพาะปลูกยางพาราเริ่มแพร่หลาย ชุมชนเขาควน เริ่มเพาะปลูกยางพาราอย่างกว้างขวางและขยายตัวเพิ่มปริมาณขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ยางพาราที่นำมาปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมือง ปลูกในลักษณะป่าไม้ยืนต้น ไม่ต้องลงทุนอะไรเพียงนำเมล็ดพันธุ์มาและตากถางป่าในพื้นที่ฝั่งเมล็ด ขุดหลุม หรือ ไม่ขุดหลุมก็งอก ไม่มีแถวแนวที่เป็นระเบียบ และที่สำคัญในแปลงยางพาราจะมีไม้อื่นที่เป็นไม้ล้มลุก ไม้เถา ไม้ยืนต้น

อื่นๆ ดังนั้นนอกจากจะได้รับประโยชน์จากยางพาราโดยตรงแล้ว ยังได้ประโยชน์จากการอุปโภคจากแปลงยางพาราของตนเองอีกทางหนึ่ง

จากอดีตปัจจุบัน ทางราชการได้แนะนำการเปลี่ยนพันธุ์ยางพารา พร้อมกับเทคนิคการเพาะปลูก ปรับปรุงคุณภาพและการตลาด เป็นผลที่มีการเปลี่ยนแปลงจากป่ายางเป็นสวนยางพารา นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญยิ่งของชาวมุสลิมเขาควน คือเป็นการผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค รวมทั้งสินค้าทุนจากเมือง ประกอบกับยางพารามีราคาไม่แน่นอน และให้รายได้ไม่สม่ำเสมอ เพราะปีหนึ่งกรีดยางได้เพียงไม่เกิน 120 วัน แต่ต้องซื้อและหรือต้องจ่ายทุกวัน ทำให้ชีวิตชาวเขาควน บางส่วนตกอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพิงตนเองได้ไม่มั่นคง กระนั้นก็ตามโลกทัศน์และชีวิตทัศน์หลักๆ ของคนยังอยู่ในสังคมชาวเขาควน โดยทั่วไป

2. ชุมชนมุสลิม

โลกทัศน์และชีวิตทัศน์แบบอิสลาม ดำรงอยู่ในพื้นที่จำเพาะและความหนาแน่นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ซึ่งมีประชากรนับถือศาสนาอิสลามถึง 3 ใน 4 ของประชากรทั้งสิ้น และเป็นที่ทราบกันแล้วว่า ศาสนาอิสลามมิใช่ศาสนาเพียงให้คนนับถือเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น แต่ศาสนาอิสลามเป็นระบบของการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ทุกย่างก้าวของชีวิตมุสลิมต้องอยู่บนครรลองศาสนาอิสลามที่เต็มไปด้วยวินัย และคำนึงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือการกินอาหารและเครื่องดื่ม ภาษาการพูด การแต่งกาย การไปมาหาสู่ การทำความเคารพ ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น จึงเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความศรัทธาต่อศาสนาอิสลาม และค่อนข้างจะเคร่งครัดต่อวิถีชีวิตแบบวัฒนธรรมอิสลาม ในด้านบุคลิกภาพ การกล่อมเกลாதองสังคม มนุษยสัมพันธ์จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ลักษณะสำคัญของอนุภาค

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดสงขลา สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ภายใต้อัตนวิสัย 20,810 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ 4 ของประเทศ มีประชากรราว 3 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 5 ของประเทศ เป็นอนุภาคที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูง แต่ด้วยข้อจำกัดในการประสานการพัฒนาระหว่างด้านทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่ผ่านมา เป็นผลให้โอกาสพัฒนาในอดีตจนถึงปัจจุบันก้าวไม่ทันอนุภาคอื่นในพื้นที่ใกล้เคียงกัน และมีแนวโน้มจะเป็นพื้นที่ยากจนที่สุดของประเทศในอนาคต ถ้าหากไม่ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังและเหมาะสม ในขณะที่เดียวกันอนุภาคนี้จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูงกว่าชายแดนภาคอื่นๆ ของประเทศ บทบาทความสัมพันธ์ดังกล่าวมีทั้งด้านความร่วมมือและการแข่งขัน หากขาดนโยบายและการวางแผนในระยะยาวอย่างเป็น

ระบบและต่อเนื่อง ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล รวมทั้งการผลักดันให้แผนที่กำหนดขึ้นนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริง จะเกิดช่องว่างของการพัฒนาที่ห่างกันมากขึ้นทั้งในระดับจังหวัด ระดับอนุภาคและระดับระหว่างประเทศเพื่อนบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในศักยภาพของการพัฒนา อนุภาคนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล เนื่องจากมีแหล่งน้ำและพื้นที่การเกษตรที่มีศักยภาพ สามารถพัฒนาและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความจำเป็นได้อีกมาก ตัวอย่างเช่นมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลทั้งด้านอ่าวไทยและด้านทะเลอันดามันยาวถึง 478 กิโลเมตร เหมาะแก่การประมงและการท่องเที่ยว มีดินแดนที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซียยาวถึงประมาณ 500 กิโลเมตร และไม่ห่างไกลจากประเทศสิงคโปร์และอินโดนีเซียตอนบน สามารถพัฒนาในเชิงความสัมพันธ์ร่วมมือทั้งการค้า การลงทุน และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนมีสังคมและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้านดังกล่าวอีกด้วย นอกจากนี้ฝั่งทะเลทั้งสองด้านยังสามารถเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศต่างๆ ทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มประเทศตะวันออกไกลและยุโรปอีกด้วย

ในด้านข้อจำกัดของการพัฒนาพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับว่ามีข้อจำกัดและปัญหาของการพัฒนาทั้งเชิงที่เป็นวัตถุวิสัย (Objectively) คือสิ่งที่เป็นจริงและชัดเจน และในเชิงที่เป็นอัตวิสัย (Subjectively) คือเป็นผลมาจากความเข้าใจผิด ความเชื่อและความจำกัดเชิงวัตถุวิสัย เช่น การมีเนื้อที่ถือครองขนาดเล็ก มีโครงสร้างและรากฐานการผลิตทางเศรษฐกิจแคบขึ้นอยู่กับพืชเศรษฐกิจหลักเพียงอย่างเดียว คือยางพารา และอาชีพประมงขาดความหลากหลายทางการผลิต มีผลผลิตต่ำ เนื่องจากขาดการวางแผนการผลิตและเทคโนโลยีที่เหมาะสม การขยายตัวด้านอุตสาหกรรมต่ำ และมูลค่าการผลิตเชิงเปรียบเทียบที่มีแนวโน้มลดลง ประชากรมีอัตราเพิ่มในเกณฑ์สูง ขาดการศึกษาที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน ส่วนข้อจำกัดเชิงอัตวิสัย เช่น การเข้าใจว่าพื้นที่บางจังหวัดในอนุภาคนี้อย่างขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การขาดแคลนแรงงาน และข้อจำกัดอื่นๆ จึงไม่เหมาะแก่การลงทุนหรือแม้แต่การท่องเที่ยว เป็นต้น อันเป็นผลพวงจากภาพหลอนในอดีตที่ส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ศักยภาพการพัฒนา

1. ศักยภาพการพัฒนาด้านคนและสังคม

ประชาชนในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา เริ่มตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษามากขึ้น ทำให้มีการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานสูงขึ้น ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของนักเรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับที่เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ได้มีการตื่นตัวในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านต่างๆ มากขึ้น

โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกระจายการเรียนรู้วิชาชีพในรูปแบบต่างๆ ทั้งจากหน่วยงานของรัฐ เช่น งานศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน และการจัดกระบวนการเรียนรู้เองของชุมชน องค์กรศาสนา ในรูปแบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หรือ "ปอเนาะ" ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น ด้านสาธารณสุขพบว่า ศักยภาพด้านสุขภาพอนามัยประชาชนยังด้อยอยู่ เช่นเดียวกับพื้นที่ในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศเช่นกัน และมีปัญหาด้านการขาดแคลนบุคลากรด้านสาธารณสุขอย่างรุนแรง ส่วนด้านสังคมชุมชนพบว่า มีศักยภาพของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์และศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ทั้งนี้จากกล่าวโดยสรุปได้ว่า ศักยภาพของคนในแง่ที่เป็นพื้นฐานการพัฒนายังไม่สูงเท่าที่ควร จำเป็นต้องมีการพัฒนา แต่ในด้านสภาพแวดล้อมของคน กล่าวได้ว่า พื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิม นับได้ว่ามีศักยภาพด้านความอบอุ่นมั่นคงทางครอบครัว และความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่าภูมิภาคอื่นของประเทศ

2. ศักยภาพการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.1 แหล่งน้ำ เนื่องจากพื้นที่บริเวณที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมอยู่ตลอดเกือบทั้งปี ทำให้ปริมาณน้ำมีจำนวนมาก ทั้งน้ำฝน แหล่งน้ำธรรมชาติและน้ำใต้ดิน จึงมีผลให้บริเวณนี้มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาเพื่อสนองความต้องการใช้น้ำที่จะเพิ่มขึ้น ทั้งเพื่อการบริโภค อุปโภค สาขาคูตสาหกรรม เกษตรกรรม และบริการในชุมชนเมือง โดยเฉพาะได้มีการนำน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ในบางพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำธรรมชาติ

2.2 ป่าไม้ การพัฒนาพื้นที่ป่าบกสามารถทำได้โดยง่าย ทั้งนี้เพราะพื้นที่ป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในภูมิภาคที่เป็นภูเขาหินปูน ซึ่งมีความลาดชันสูงยากต่อการเข้าบุกรุก เช่น ที่จังหวัดสตูลแต่ในบางพื้นที่ เช่น บริเวณพรหมแดนไทย-มาเลเซียก็มีภูมิภาคที่ยากต่อการดูแล สำหรับพื้นที่ป่าชายเลนนั้น ส่วนที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดอยู่ที่จังหวัดสตูล และพื้นที่อื่นๆ กำลังลดศักยภาพการพัฒนา เพราะการขยายตัวของเกาะพะลวยังตัดขวางตามแนวชายฝั่งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจคือกุ้งกุลาดำ ด้านป่าพรุในเขตนราธิวาสมีศักยภาพของการพัฒนาค่อนข้างสูง

2.3 ทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของการพัฒนาด้านทรัพยากรธรณี โดยเฉพาะหินอ่อน หินปูนเพื่อการอุตสาหกรรม มีปริมาณมากบริเวณจังหวัดยะลา ดินขาวคุณภาพดีมีมากที่จังหวัดนราธิวาส ถ่านหินมีมากที่อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา นอกจากนี้ พื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกับแหล่งที่ตั้งของน้ำมันดิบ และแก๊สธรรมชาติ ในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาร่วม (JDA) ซึ่งจากลักษณะทางธรณีวิทยาคาดหมายว่าจะเป็นแอ่งสะสมตัวของน้ำมันดิบและแก๊สธรรมชาติ ซึ่งจากการสำรวจพบว่า มีปริมาณสำรองที่สูงมาก

2.4 การใช้ที่ดิน ศักยภาพของการใช้ที่ดิน โดยเฉพาะที่ดินเพื่อการเกษตรและป่าไม้ยังคงมีอยู่ ถ้ามีการจัดประเภทการใช้ที่ดินให้เหมาะสมและตรงตามประเภทของการใช้ยิ่งขึ้น การปรับเปลี่ยนประเภทของพืชให้มีความหลากหลาย และตรงความต้องการของตลาดในอนาคต เช่น ผลไม้ โดยการปรับปรุงดินจะทำให้ศักยภาพของที่ดินสูงขึ้น

2.5 สิ่งแวดล้อม ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้น ชุมชนท้องถิ่นโดยเฉพาะชุมชนรอบทะเลสาบสงขลากำลังมีความตื่นตัวที่จะเข้ามามีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น นอกจากนี้ทางภาครัฐได้ดำเนินการทางสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้าน การบำบัดน้ำเสีย และการกำจัดขยะมูลฝอยในเขตชุมชนเมืองต่างๆ โดยการอาศัยมาตรการทางกฎหมาย การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อให้เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของท้องถิ่น ศักยภาพด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมจึงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในส่วนที่มีกฎหมายควบคุม แต่ด้านการประกอบอาชีพโดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้งกุลาดำขาดศักยภาพการจัดการโดยส่วนรวม

3. ศักยภาพการพัฒนาเศรษฐกิจ

เนื่องจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นส่วนที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดภาคใต้ของไทยกับกลุ่มประเทศอาเซียน โดยเฉพาะประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และสิงคโปร์ รวมทั้งกลุ่มประเทศด้านเอเชียใต้ ดังนั้น จึงมีศักยภาพในการขยายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทางการค้าการลงทุน และการท่องเที่ยว ส่วนผลผลิตสินค้าหลักของพื้นที่ ได้แก่ ยางพาราและผลิตภัณฑ์ประมงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจของพื้นที่และของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลิตภัณฑ์ประมงจากทะเลนับว่าเป็นแหล่งใหญ่มีปริมาณมากที่สุดของประเทศ ซึ่งสามารถสร้างความเชื่อมโยงไปสู่อุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร ประเภทอาหารทะเลกระป๋อง สำหรับการท่องเที่ยวพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีข้อได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ที่มีแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติมากมาย โดยเฉพาะจังหวัดสตูล จึงมีศักยภาพที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวแบบอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Eco-tourism) อีกทั้งยังมีทางวัฒนธรรมเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ศักยภาพที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวแบบอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นับว่าเป็นสิ่งที่หน่วยงานรัฐควรให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก นอกเหนือจากการท่องเที่ยวในแง่ของการให้บริการสินค้าพื้นเมือง

ปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1. ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง ปัญหาด้านการเมืองที่สำคัญประการแรก คือ การที่เจ้าผู้ครองนครเก่าๆ หรือพระยาเมืองเดิม ซึ่งมีพรรคพวกและผู้สืบเชื้อสายดำเนินการสืบต่อมาจน

ถึงปัจจุบัน ได้เสียอำนาจและผลประโยชน์จึงกระด้างกระเดื่องไม่พอใจ ต้องการอำนาจคืน รวมทั้งการแบ่งแยกดินแดนได้ใช้กลวิธีทุกแบบ นับตั้งแต่การสร้างความแตกแยก ชักชวนประชาชนให้เป็นพวก หากมีใครขัดขวางหรือไม่ให้ความร่วมมือ ก็จะใช้มาตรการที่รุนแรงถึงชีวิตเป็นต้นว่า ประกาศปิดสวนยาง เรียกค่าคุ้มครอง ปิดโรงเรียน จับเด็กนักเรียน ครู ข้าราชการไปเรียกค่าไถ่ หรือขู่เชิญไม่ให้ไปปฏิบัติงาน อำนาจความสะกดก่ร้ายฎร ฆ่าผู้ที่ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ประการที่สอง คือปัญหาความเคลื่อนไหวทางการเมือง เพื่อบ่อนทำลายความมั่นคงจากโจรคอมมิวนิสต์ และผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์อีกด้วย โดยการออกไปปลิว แจกเอกสารโฆษณาชวนเชื่อ ยุยงปลุกกระดมให้ชาวไทยมุสลิมเกิดความแตกแยกกับชาวไทยพุทธ และชักจูงให้เกิดยึดขังรัฐบาล ปัญหาสุดท้ายคือปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เนื่องจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับสหพันธรัฐมาเลเซีย (ยกเว้นปัตตานี) ดังนั้นไม่ว่าศาสนา สภาพสังคม วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนภาษาที่คล้ายคลึงกับสหพันธรัฐมาเลเซีย ฉะนั้นจึงน่าจะเป็นเหตุจูงใจและเกื้อหนุนให้ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้โน้มเอียงหรือฝักใฝ่กับสหพันธรัฐมาเลเซียและห่างจากแนวนโยบายของประเทศไทยได้ง่ายที่สุด และในบางครั้งบุคคลบางกลุ่มในสหพันธรัฐมาเลเซียพยายามที่จะแทรกแซง ชักจูงให้รัฐบาลของตนพิจารณาเอาจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปรวมกับสหพันธรัฐมาเลเซีย

ปัญหาด้านการปกครองนั้น เกิดขึ้นเนื่องมาจากประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีศาสนา ภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง แต่เจ้าหน้าที่ซึ่งเข้าไปปกครองส่วนมากไม่ใช่คนในท้องถิ่น จึงเกิดปัญหาในทางปฏิบัติ ในอันที่จะสร้างความเข้าใจและมนุษยสัมพันธ์กับประชาชน รัฐบาลก็คำนึงถึงปัญหานี้โดยมีนโยบายเลือกสรรข้าราชการที่เป็นชาวไทยมุสลิมไปรับราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้และแม้ที่เป็นข้าราชการไทยพุทธก็เลือกสรรเอาคนดี มีความประพฤติดี ซื่อสัตย์ มีความตั้งใจดีไปรับราชการ

2. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวนบพประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่มีรายได้ต่ำ อันสืบเนื่องมาจากประเด็นต่างๆ คือ

2.1 ปัญหาการถือครองที่ดิน ประชาชนมีการถือครองที่ดินและกรรมสิทธิ์ที่ทำกินจำกัด เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้และภูเขา พื้นที่สำหรับการทำการเกษตรมีน้อย ขนาดการถือครองของชาวสวนยางประมาณ 15 ไร่ต่อครัวเรือน เนื้อที่ปลูกข้าวเพียง 6 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งน้อยกว่าเมื่อเทียบกับเนื้อที่ในภาคใต้อัตราเฉลี่ยประมาณ 9 ไร่ต่อครัวเรือน และต่อไปในอนาคตถ้าหากประชาชนยังคงเพิ่มในระดับสูงระหว่างร้อยละ 3.1 - 3.5 ชาวนาอาจจะไม่มีที่ดินถือครองลดน้อยลงไปอีก และคาดว่าจำนวนชาวนาที่ไม่มีที่ดินและต้องเช่าจะมีจำนวนถึงร้อยละ 20

2.2 ปัญหาเกี่ยวกับประสิทธิภาพการผลิตต่ำ เนื่องจากภาคใต้มีการผลิตยางแผ่น แต่สภาพการผลิตต่ำ การที่ประสิทธิภาพการผลิตยางในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่ำนั้น เนื่องจาก

สวนยางในจังหวัดเหล่านี้ ซึ่งมีประมาณ 20 ล้านไร่ นั้น ส่วนใหญ่เป็นสวนยางขนาดเล็ก เป็นยางพันธุ์พื้นเมืองและมีอายุมาก มีเนื้อที่กรีดยางได้ประมาณ 1.5 ล้านไร่ ได้ผลผลิตประมาณ ร้อยละ 25 ของการผลิตทั้งหมดของภาคใต้ มีการส่งเสริมให้ปลูกยางพันธุ์ดีแทนยางพันธุ์พื้นเมืองไปแล้ว คิดเป็นร้อยละ 10 ของเนื้อที่ปลูกยางทั้งหมดของจังหวัดชายแดนภาคใต้ สวนยางที่เหลือจึงยังคงให้ผลผลิตต่ำอยู่ ส่วนทางด้านการทำงานนั้นมีประสิทธิภาพต่ำ เพราะนาส่วนใหญ่ถูกน้ำท่วมเสียหาย แต่หลังจากเกิดระบบชลประทานโครงการแม่น้ำปัตตานี โครงการลุ่มแม่น้ำสายบุรี โครงการพรุบาเจาะและโครงการมูโนะแล้วผลผลิตจึงดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามก็ยังไม่เพียงพอต่อการบริโภคต้องซื้อข้าวจากจังหวัดสงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช และจากภาคกลาง ทางด้านการประมง ชาวประมงทะเลในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส อยู่กันหนาแน่น และใช้เครื่องมือที่ล้ำสมัยจึงจับปลาได้น้อย ทำให้มีรายได้ไม่พอกับการยังชีพ

2.3 ปัญหาการว่างงานสูง ปัญหาการว่างงานในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีมาก เนื่องจากระบบการเกษตรล่าหลัง ประชาชนผู้ใช้แรงงานในการผลิตทางการเกษตรเพียงร้อยละ 50 ของแรงงานเกษตรทั้งหมด และมีการว่างงานตามฤดูกาลมากที่สุด โดยเฉพาะการทำสวนยาง นั้นมีผู้ทำงานในสวนยางเพียงร้อยละ 36 ของแรงงานในครอบครัวสวนยาง ประการต่อมา คือ ตลาดแรงงานแคบ เนื่องจากการขยายตัวทางด้านการศึกษาและอุตสาหกรรมมีน้อย ทั้งนี้เพราะนักธุรกิจไม่กล้าเสี่ยงต่อการลงทุน โดยเห็นว่าสถานการณ์ไม่สู้ปกติ

3. ปัญหาด้านสังคม ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ร้อยละ 80.6 นับถือศาสนาอิสลามซึ่งได้กำหนดวิถีการดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติประจำวันในศาสนาที่ต้องยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด ศาสนาอิสลามได้หล่อหลอมกำหนดรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมไว้ อย่างมั่นคง ศาสนาและขนบธรรมเนียมได้สร้างเอกลักษณ์ของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใช้ภาษามาเลย์ท้องถิ่น ไม่รวมพิธีกรรมในศาสนาอื่น อยู่กันเป็นกลุ่มก้อน และมีความผูกพันต่อกันอย่างเหนียวแน่น ลักษณะทางสังคมของคนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีลักษณะเป็นสังคมปิด แยกตัวโดดเดี่ยว ทำให้ขาดความสมานฉันท์กับสังคมที่นับถือศาสนาอื่น เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการทำความเข้าใจอันดีระหว่างคนไทยด้วยกัน

ปัญหาสังคมอีกประการหนึ่ง คือปัญหาด้านการศึกษา มาตรฐานการศึกษาของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับว่าต่ำมาก มีผู้รู้หนังสือไทยไม่เกินร้อยละ 30 จำนวนเด็กที่เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา มีเพียงร้อยละ 15 ของประชาชนทั้งหมด สาเหตุที่เกิดปัญหาด้านการศึกษา ก็อยู่ที่การจัดการศึกษา การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาขึ้นไป ไม่ได้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในเขต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะการจัดการสอน วิธีสอน และตำราเรียนอาจจะไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน มุสลิมทุกคนประสงค์จะให้บุตรหลานศึกษาศาสนา จึง

นิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหรือที่เรียกกันว่า โรงเรียนปอเนาะ เพื่อให้มีความรู้ในเรื่องศาสนา สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ตั้งแต่เยาว์วัย ตลอดจนรู้ความสัมพันธ์ของครอบครัวและมรดกตามหลักศาสนาอิสลามอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านสาธารณสุข กล่าวคือระบบสาธารณสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังต่ำกว่าจังหวัดอื่นๆในภาคใต้ ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ระบบสาธารณสุขที่มีอยู่ในปัจจุบัน สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนที่อยู่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่ สำหรับประชาชนในเขตชนบทที่ห่างไกลออกไปเกือบจะไม่ได้รับบริการสาธารณสุข ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนในเขตชนบทไม่สามารถเดินทางไปรับบริการสาธารณสุขของรัฐที่โรงพยาบาล ศูนย์การแพทย์ และอนามัย สถานีอนามัย เพราะการคมนาคมไม่สะดวกและมีรายได้ต่ำ ส่วนทางด้านหน่วยบริการทางการแพทย์ของรัฐนั้นประสบปัญหาด้านการจัดบุคลากรทางการแพทย์ไปประจำที่สถานบริการให้การรักษาในชนบทเพราะหาเจ้าหน้าที่ที่สมัครใจไปประจำการในชนบทได้ยาก เนื่องจากกลัวการคุกคามของโจรก่อการร้าย ทำให้ประชาชนในชนบทจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงถูกทอดทิ้งให้จมอยู่กับโรคร้ายไข้เจ็บมากกว่าในเขตอื่นๆของภาคใต้

ปัจจุบันรัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นอย่างมาก จึงได้วางวิธีการและมาตรการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเสมอมา เพื่อให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง แต่ก็น่าเสียดายที่บางที่การปรับปรุงแก้ไขของรัฐบาลมักจะกระทำอย่างจริงจังเพียงชั่วขณะหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าทำให้เหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกจนประชาชนเกิดความเคยชิน เบื่อหน่าย และไม่เชื่อต่อรัฐบาลอีกต่อไป ดังนั้นทางออกที่ดีที่สุดที่รัฐบาลต้องกลับไปทบทวนก็คือการมอบอำนาจให้ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้จัดการตนเองโดยยึดหลักว่าคนในท้องถิ่นต้องรู้จักและเข้าใจในท้องถิ่นของตน เมื่อนั้นการพัฒนาที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความรักและห่วงหาพันท้องถิ่นจึงจะเกิดผลอย่างแท้จริง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประชาชนนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่และมีวัฒนธรรมแตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นๆ การพัฒนาท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องอาศัยศักยภาพของทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาช่วยเติมเต็มให้การพัฒนาท้องถิ่นในชุมชนมุสลิมเกิดความสมบูรณ์สามารถยืนหยัดได้ในยุคโลกาภิวัตน์นี้